

بسم الله الرحمن الرحيم

تربیت دو جنسیتی از دیدگاه اسلام

سیده زهرا موسوی

فروردین ۹۶

تربیت دو جنسیتی، یک نظریه تربیتی است که طبق آن فرد، به گونه‌ای تربیت می‌شود که ویژگی‌های زنانه و مردانه را توانمند داشته باشد تا بتواند متناسب با موقعیتهایی که در آن قرار می‌گیرد، مردانه یا زنانه رفتار کند. از آنجا که ماهیت این دیدگاه به عنوان یک نظریه جدید تربیتی، چندان روشن نیست، لازم است ابتدا تبیین روشنی از آن صورت گیرد و سپس، موضع اسلام نسبت به این رویکرد تربیتی مشخص شود تا به عنوان معیاری جهت برخورد صحیح با آن در اختیار مسلمانان قرار گیرد. از این رو، پژوهش حاضر با توجه به منابع اسلامی و سایر منابع مربوط، از جمله روانشناسی و جامعه‌شناسی و ... با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی دیدگاه اسلام در خصوص جنسیت پرداخته است. در نهایت این نتیجه حاصل شد که اسلام انسان‌ها را از نظر ارزشی یکسان می‌داند، ولی قائل به تناسب میان جنس و نقش‌های جنسیتی است. به این معنا که هر جنس را دارای ویژگیهایی می‌داند که حق طبیعی او محسوب می‌شود و سعادت او در شکوفایی همان استعدادها و ویژگیها است. برخی از این ویژگیها از طریق نقش‌های جنسیتی شکوفا می‌شود که موجب سعادت فرد و جامعه می‌شود.

کلید واژه‌ها: تربیت دوجنسیتی، آندروژنی، نقش جنسیتی زن، نقش جنسیتی مرد، هویت جنسی.

مقدمه

تربیت از مهمترین مقولات مطرح در جامعه انسانی است که به یک حیطه خاص اختصاص ندارد. شاید در نگاه اول تربیت به مبحث تعلیم و تربیت مربوط باشد؛ اما با دقت نظر می‌توان دریافت که تربیت به حوزه خانواده، اخلاق، روانشناسی، اقتصاد، سیاست و ... و به یک معنا با تمام ابعاد زندگی فردی و اجتماعی افراد و با نگاهی عمیق‌تر با دنیا و آخرت انسان در ارتباط است. از این رو دست‌یافتن به شیوه‌های صحیح و موثر

تربیت نیز به تبع دارای اهمیت بالایی است. پیشرفت علوم مختلف و دست یافتن بشر به اطلاعات جدید موجب پیدایش دیدگاه‌ها و روشهای تربیتی جدید می‌شود. در برخی موارد عوامل سیاسی و اجتماعی نیز بر این امر تاثیر گذار هستند و روشهای تربیتی مبتنی بر دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی نیز شکل می‌گیرد.

نکته قابل توجه این است که هر کدام از این نظریات براساس یک دیدگاه و فرهنگی صورت گرفته است که شاید برای همه افراد با افکار و عقاید و فرهنگهای مختلف چندان قابل استفاده نباشد. در واقع اتخاذ یک شیوه تربیتی که بدون کاستی باشد و برای تمام فرهنگها و سلاقی قابل قبول باشد، کار چندان ساده‌ای نخواهد بود. دست‌یابی به یک روش تربیتی صحیح و بدون اشکال، تنها زمانی امکان‌پذیر است که هماهنگی با اصول و قوانین حاکم بر طبع بشر باشد و با توجه به نیازها و کاستیهای او شکل گرفته باشد.

تربیت دوجنسیتی یک نظریه تربیتی است که طبق آن فرد خصوصیات و ویژگی‌های زنانه و مردانه را توأمان دارد و گستره‌ای از رفتارهای زنانه و مردانه را در رفتارهای خود همراه دارد تا بتواند در موقعیتهای متفاوت، صرف نظر از جنسیت خود، بتواند مردانه و یا زنانه رفتار کند. این دیدگاه به دنبال پرورش افرادی است که تمایزی از لحاظ جنسی در ایفای رفتارها و نقش‌های خود در زندگی فردی و اجتماعی نداشته باشند. ماهیت این رویکرد تربیتی کمتر بیان شده و بیشتر مردم از حقیقت آن آگاه نیستند و حتی بسیاری از اهل تخصص نیز، آگاهی چندان از آن ندارند. البته چون اینگونه دیدگاه‌ها مبنای تجربی دارد، شاید خود نظریه پردازان هم از برخی اثار و پیامدهای آن بی‌اطلاع باشند.

این رویکرد در عرصه تربیت سابقه چندان ندارد، از این رو تبیین دقیقی از ماهیت و آثار تربیتی آن بر روی فرد و جامعه صورت نگرفته است؛ به طوری که برخی از آن استقبال کرده به ترویج آن پرداخته و برخی آن را رد می‌کنند و با نگاه منتقدانه به آن نگریسته و به مقابله با آن پرداخته‌اند.

حال باید دید وظیفه ما در مقابل چنین رویکردهایی که ماهیت روشنی ندارند چیست؟ باید آن را قبول کرد یا دست رد به سینه آن زد؟ از آنجا که اسلام آخرین آیین زندگی است که از جانب آفریدگار انسان برای او تدارک دیده شده، معیاری برای محک و ارزیابی علوم و دانش‌های جدید، مخصوصاً علوم تربیتی است، که از جانب سایر ملل و مکاتب مطرح می‌شود. به نظر می‌رسد این محک می‌تواند صحت و سقم این رویکرد تربیتی را روشن کند.

علت اهمیت مطابقت علوم تربیتی جدید با دیدگاه اسلام در این است که مبانی که در تربیت اسلامی مورد توجه قرار می‌گیرد از مبانی اعتقادی سرچشمه می‌گیرد و مطابق با طبیعت و سرشت بشری است. از این رو اگر علوم تربیتی جدید در مقابل رویکرد تربیتی اسلام قرار بگیرد به این معنا است که یا با مبانی اعتقادی اسلام تفاوت دارد و یا متناسب با سرشت و طبیعت انسانی نیست. از طرف دیگر همراهی با نظریه اسلام تأکیدی بر آن رویکرد بوده و صحت آن را تأیید می‌کند.

این پژوهش در صدد تبیین چیستی تربیت دوجنسیتی و مقایسه دستورات دینی و آموزه‌های اسلامی با این نظریه است. سوال اصلی که این پژوهش در پی پاسخگویی به آن است، این است که اسلام چه دیدگاهی در مورد تربیت دوجنسیتی دارد؟

با توجه به این که تربیت دوجنسیتی یک رویکرد تربیتی نسبتاً جدید است که از جانب غرب مطرح شده، در منابع اسلامی به صورت مستقیم نمی‌توان مطلبی در این خصوص یافت، اما در مواردی که اسلام در مورد وظایف همسر و مادر و آنچه که برای زنان و مردان مناسب است، توصیه‌هایی کرده، می‌توان به دیدگاه اسلام دست یافت.

البته در موضوع تربیت دوجنسیتی نیز کار چندانی که به صورت دقیق و متمرکز آن را بررسی کرده باشد، صورت نگرفته، هرچند در خلال کتابها و موضوعات مختلف به آن اشاره شده است. به عنوان مثال در

کتاب آقای زیبایی نژاد با عنوان جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی به مفهوم تربیت دو جنسیتی اشاره شده و مفاهیمی همچون نقش جنسیتی و هویت جنسیتی مورد بررسی قرار گرفته است. البته چون بحث اصلی کتاب یاد شده، حول محور تربیت دوجنسیتی نیست نمی‌توان توقع داشت که آثار و پیامدهای این رویکرد تربیتی را بحث کرده باشد، هر چند در لابه‌لای مباحث به صورت گذرا به برخی مطالب اشاره شده و برخی نقطه نظرات اسلام آمده است.

کتاب دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، کتاب نابرابری و ستم جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم، نوشته آقای حسین بستان است که در بخش پایانی کتاب به راهبردهایی اشاره می‌شود که هر یک از دیدگاه‌های اسلام و فمینیسم برای رفع ستم جنسی ارائه می‌دهند. تربیت دوجنسیتی یکی از راهکارهایی است که فمینیسم مطرح می‌کند و پیرامون آن برخی نکات بیان شده است.

در برخی کتابها بنابر مقتضای بحث، به صورت خیلی کوتاه و مختصر به این رویکرد اشاره شده، است. مقالات نگاشته شده در این موضوع هم بسیار محدودند که به دو مورد اشاره می‌شود: مقاله‌ای با عنوان "دوگانگی جنسی" نوشته آقایان نجاریان و خداحیمی است که به بیان نظریه‌های مرتبط در این زمینه پرداخته و در ادامه، ویژگیهای افراد آندروژن و خانوادهایی که افراد آندروژن پرورش می‌دهند را بیان می‌کند. این مقاله به نقد و بررسی این دیدگاه‌ها نپرداخته و اشاره‌ای هم به دیدگاه اسلام نکرده است.

مقاله دوم با عنوان "از تربیت دوجنسیتی تا ورای نقش‌های جنسیتی" که بیشتر به بیان نظریه طرحواره‌های جنسیتی پرداخته و برخی نقدهایی را که به این نظریه وارد شده، را به صورت کوتاه بیان کرده است و در پایان در یک بند به صورت گذرا بیان کرده است که اسلام بنا بر شرایط و ویژگی‌های زنان و مردان کارها و وظایفی را به صورت خاص برای آنان قراردادده است ولی در بسیاری از کارها، زن و مرد در کنار هم می‌توانند به صورت مکمل به یکدیگر یاری برسانند.

لوازم ان است. به عنوان مثال اگر مردها با ایفای نقش زنانه، مانند آنها دارای طبع لطیف و روحیات حساس شوند، در صورتی که نیاز به مردان قدرتمند و شجاع برای دفاع از میهن و شریعت باشد، چه پیش خواهد آمد؟ شاید گفته شود در تربیت دوجنسیتی هر دو روحیه وجود دارد و در زمان لازم مردها مردانه و زنان زنانه رفتار خواهند کرد. اما تا آنجا که بر روی این نوع تربیت مطالعه شده، نتیجه، اینگونه که انتظار می- رفت، نبوده و افراد دوجنسیتی، معمولاً دارای اختلال رفتاری و مضطرب توصیف می شوند. (رک: گاردنر، ۱۳۸۶: ترجمه محمدی، ص ۱۹۱) به این معنا که این افراد نه تنها نتوانستند نقش های جنس دیگر را یاد بگیرند، بلکه در ایفای نقش های خود نیز دچار مشکل شده اند. (البته لازم است در جای دیگر به آثار و پیامدهای این نوع تربیت پرداخته شود).

نتیجه

در پایان می توان گفت که تربیت دوجنسیتی، به معنای تربیت افرادی که هم خصوصیات مردانه و هم ویژگیهای زنانه را دارا باشند، موضوعی است که در محافل تربیتی طرفداران و مخالفانی دارد، بدون اینکه ماهیت آن به روشنی تبیین شده باشد. اما آنچه که برای ما به عنوان مسلمان مهم است، تطبیق این رویکرد با فرامین اسلامی است که از اعتقادات ما سرچشمه گرفته و با ساختار و سرشت بشری همخوان است. آنچه که از متون اسلامی برمی آید، از نگاه ارزشی فرقی بین جنس زن و مرد نیست و تنها ملاکی که باعث ارزش و تفوق فردی بر فرد دیگر می شود، رفتار بر مدار تقوی و عمل صالح است که موجب قرب الهی می شود. تناسب جنسیت با نقش های جنسی نکته دیگری است که به آن توجه شده است. نقش جنسیتی مردان، مطابق با ساختار جسمی و روحی و عاطفی آنها بوده و نقش های زنانه نیز همین ویژگی را دارا است. در توصیه های اسلام بر این نقش ها تاکید شده و در برخی موارد فواید و در برخی روایات نیز عواقب دوری از این مسیر بیان شده است. اما آنچه که باید به آن توجه ویژه داشت این است که زن و مرد در بسیاری از

ویژگیها با هم برابر هستند و در برخی موارد که تفاوت‌هایی وجود دارد، زمینه‌ای برای رشد و تعالی هر دو جنس فراهم شده است و این تفاوت از باب تناسب و سازگاری بیشتر در زندگی اجتماعی و فردی و خانوادگی است. نکته آخر اینکه، در جایی که بحث از نقش‌های خاص در میان نیست، همکاری و همیاری در امور خانواده حرف اول را در توصیه‌های اسلامی می‌زند.

در پایان پیشنهاد می‌شود که در مورد آثار و پیامدهای تربیت دوجنسیتی در زمینه‌های فردی و خانوادگی و اجتماعی مطالعات و تحقیقات بیشتری انجام شود تا ماهیت این شیوه تربیتی بیشتر آشکار شود. تا موضوعی متناسب و صحیح در مقابل آن اتخاذ شود.

فهرست منابع

• قران کریم. ترجمه مکارم شیرازی.

۱. اتکینسون، ریتال و دیگران. ۱۳۷۱، زمینه روانشناسی. ترجمه براهنی و دیگران. بی. جا. انتشارات رشد. چ ششم.
۲. آذربایجانی، مسعود و دیگران. ۱۳۸۷، روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی. قم. سمت. چ سوم.
۳. آزادگان مهر، مریم. "از تربیت دوجنسیتی تا ورای نقش‌های جنسیتی" ۱۳۹۲/۰۴/۲۲
<http://ecpsychology.blogfa.com>
۴. بادانتر، الیزابت. ۱۳۷۷، زن و مرد. ترجمه سرور شیوا رضوی. تهران. انتشارات دستان. چ اول.
۵. باقی نصر ابادی، علی و شادالویی، نوریه. ۱۳۸۹، مبانی جامعه شناسی. قم. یاقوت. چ دوم.
۶. بستان، حسین. ۱۳۸۲، نابرابری و ستم جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم. قم. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. بستان، حسین. ۱۳۸۸، اسلام و تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای اجتماعی. قم. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دفتر امور بانوان وزارت کشور. چ اول.

۸. بیسلی، کریس. ۱۳۸۹، چستی فمینیسم. ترجمه محمد رضا زمردی. تهران. روشنگران و مطالعات زنان. چ دوم.
۹. تانگ، رزماری. ۱۳۹۴، نقد و نظر درآمدی جامع بر نظریه های فمینیستی. ترجمه منیژه نجم عراقی. تهران. نشر نی. چ چهارم.
۱۰. جزائری، نعمت الله. ۱۴۲۷ ق، بیروت. مؤسسه التاریخ العربی. چ اول.
۱۱. حسینی زاده، سید علی. ۱۳۹۳، تربیت و جنسیت. قم. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. چ اول
۱۲. حمیری، عبد الله بن جعفر. ۱۴۱۳ ق، قرب الإسناد (چاپ جدید). قم. مؤسسه آل البيت عليهم السلام. چ اول.
۱۳. خالق باقری، راضیه. ۱۳۸۱، رابطه بین طرحواره های جنسیتی و سازگاری اجتماعی نوجوانان شهر تهران. پایان نامه. کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهرا. تهران.
۱۴. خدابخشی کولایی، آناهیتا. ۱۳۸۰، مقایسه نقش جنسیتی آندروژن با نقشهای جنسیتی مردانه و زنانه و بررسی رابطه آنها با منبع کنترل درونی و بیرونی و حرمت نفس در دانشجویان دختر و پسر دانشگاه علامه طباطبائی تهران. پایان نامه. کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی. تهران.
۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷. لغتنامه. تهران. دانشگاه تهران. چ دوم.
۱۶. ربر، ارتور اس. ۱۳۹۳، فرهنگ روان شناسی (توصیفی). ترجمه یوسف کریمی و دیگران. تهران. رشد.
۱۷. رجبی، محمود. ۱۳۸۱، انسان شناسی. قم. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. چ پنجم.
۱۸. رودگر، نرجس. ۱۳۸۸، فمینیسم تاریخیچه نظریات گرایش ها، نقد. قم. مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران. چ اول.
۱۹. زیبایی نژاد، محمد رضا. ۱۳۸۸، هویت و نقش های جنسیتی. تهران. مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری. چ اول.
۲۰. زیبایی نژاد، محمد رضا. ۱۳۹۱، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی. قم. نشر هاجر. چ اول.
۲۱. سفیری، خدیجه و ایمانیان، سارا. ۱۳۹۴، جامعه شناسی جنسیت. تهران. جامعه شناسان. چ دوم.

۲۲. سگالن، مارتین. ۱۳۹۳، جامعه شناسی تاریخی خانواده. ترجمه حمید الیاسی. تهران. نشر مرکز. چ

ششم.

۲۳. شولتز، دوان. ۱۳۷۸، نظریه های شخصیت. ترجمه یوسف کریمی و دیگران. تهران. نشر ارسباران. چ

دوم.

۲۴. شیخ حر عاملی، محمد. ۱۴۱۴ق، هدایه الأئمه إلى أحكام الأئمة عليهم السلام. مشهد. آستانه

الرضویه المقدسه. مجمع البحوث الإسلامیه. چ اول.

۲۵. صدوق ابن بابویه، محمد. ۱۳۷۶، الأمالی (للصدوق). تهران. کتابچی. چ ششم.

۲۶. صدوق ابن بابویه، محمد. ۱۴۱۳ق، من لا يحضره الفقيه. قم. دفتر انتشارات اسلامی وابسته به

جامعه مدرسین حوزه علمیه. قم. چ دوم.

۲۷. طباطبایی، سید محمد حسین. ۱۴۱۷ق، المیزان فی تفسیر القرآن. قم. دفتر انتشارات اسلامی

جامعه مدرسین حوزه علمیه. قم. چ پنجم.

۲۸. طبرسی، حسن بن فضل. ۱۳۷۰، مکارم الأخلاق. قم. الشریف الرضی. چ چهارم.

۲۹. elasوند، فریبا. ۱۳۹۱، زن در اسلام ج ۱ کلیات و مبانی. قم. نشر هاجر. چ دوم.

۳۰. علیخانی، علی اکبر. ۱۳۸۶، مبانی هویت و بحران هویت. تهران. سازمان انتشارات جهاد

دانشگاهی. چ دوم.

۳۱. عمید، حسن. ۱۳۶۳، فرهنگ عمید. تهران. انتشارات امیرکبیر. چ اول.

۳۲. کولومبرگ، سوزان و فی رش، رابین. ۱۳۷۷، رشد جنسیت. ترجمه مهرناز شهرآرای. تهران.

ققنوس. چ اول.

۳۳. کلینی، محمد. ۱۴۰۷ق، الکافی. تهران. دار الکتب الإسلامیه. چ چهارم.

۳۴. گاردنر، ویلیام. ۱۳۸۶، جنگ علیه خانواده. ترجمه معصومه محمدی. قم. دفتر مطالعات و تحقیقات

زنان. چ اول.

۳۵. گرت، استفانی. ۱۳۷۹، جامعه شناسی جنسیت. ترجمه کتایون بقایی. تهران. نشر دیگر. چ اول

۳۶. گیدنز، آنتونی. ۱۳۸۴، جامعه شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران. نشر نی. چ پانزدهم.

۳۷. لانسکی، گرهارد و لانسکی، جین. ۱۳۷۴، *سیر جوامع بشری*. ترجمه موفقیان. تهران. انتشارات علمی و فرهنگی. چ دوم.
۳۸. ماسن، پاول هنری و دیگران. ۱۳۸۰، *رشد و شخصیت کودک*. ترجمه مهشید یاسایی. تهران. نشر مرکز. چ بیستم.
۳۹. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۹، *مجموعه آثار شهید ج ۱۹*. تهران. صدرا. چ دوم.
۴۰. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۹. *مجموعه آثار شهید مطهری ج ۲*. تهران. صدرا. چ نهم.
۴۱. مطهری، مرتضی. بی تا. *مجموعه آثار شهید مطهری ج ۲۳*. تهران. صدرا.
۴۲. معین، محمد، ۱۳۷۵. *فرهنگ فارسی*، تهران. امیر کبیر. چ پانزدهم.
۴۳. نجاریان، بهمن و خدارحیمی، سیامک. ۱۳۷۷ *دوگانگی جنسی*. فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی. شماره ۳.
۴۴. وندر زندن، جیمز. ۱۳۹۳، *روانشناسی رشد ۱ و ۲*. ترجمه حمزه گنجی. تهران. نشر ساوالان. چ سیزدهم.
۴۵. هینسون، جوی و دیگران. ۱۳۹۰، *فیزیولوژی بالینی غدد درون ریز با نگرش به علوم پایه*. ترجمه پروین بابایی و دیگران. تهران. کتاب ارجمند. چ اول.